

Hungarológia és a Magyar Elektronikus Könyvtár

A hungarológia, a magyarság tudománya nem létezhet a kulturális örökség egyik legjelentősebb tárgya, a könyv nélkül. A könyveket és egyéb írott dokumentumokat összegyűjtő, megőrző és a nyilvánosság felé közvetítő könyvtárak hálózata ezért a legfontosabb közvetítő intézményrendszer ezen források és a hungarológia iránt érdeklődő kutatók, egyáltalán minden, a magyar kultúrával foglalkozó ember számára. Jelen előadásomban egy olyan sajátos könyvtárat szeretnék bemutatni, amely a XXI. század kihívásának megfelelően a legintenzívebben terjedő információs médiumot, az internetet használja a könyvtár raktára, nyilvános polcai, olvasóterme, sőt tájékoztató pultja gyanánt. Az elektronikus/digitális könyvtárak a '90-es évek közepén jelentek meg egyre nagyobb számban külföldön és Magyarországon egyaránt. Mielőtt azonban konkrétan a Magyar Elektronikus Könyvtár működését ismertetném Önöknek, általánosan megközelítve a témát, néhány alapvetést tekintek át, bemutatva és hangsúlyozva azt a közeget, helyzetet, amelyből ez és az ehhez hasonló kezdeményezések születtek.

Alapvetések

Az írott kulturális örökség, a források digitálissá válása:

digitalizáció; régi, nyomtatott források
elektronikus kiadás; új, eredeti elektronikus források

Az információs kor sűrűjében élők számára evidensnek tűnik, de még nem általánosan ismert, elismert tény, hogy a kultúra írott forrásai egyre nagyobb számban és arányban kerülnek elektronikus formába. A nyomtatott kiadványok összességét tekintve ez még relatíve kis mennyiség, azonban az elektronikus források felhasználásának aránya nagyobb, mint a mennyiségüké.

Ezeknek azonban csak egy része születik a nyomtatott kiadványok **digitalizáció**-jából. Kétségtelen, egyre több, gazdagabb – főként állami, sőt EU-s – projekt indul az egyes országokban a nemzeti kulturális örökség digitalizálására; kéziratok, versek, egyéb szépirodalom stb. Ebben a témában feltétlenül említésre méltó a magyar Digitális Irodalmi Akadémia projekt, amely félszáz magyar kortárs szerző teljes szépirodalmi munkásságának digitalizálását tűzte ki célul (<http://www.irodalmiakademia.hu>). Ezen kezdeményezések többsége azonban főként a régebbi, szerzői jog által már nem védett dokumentumokat részesíti előnyben (lásd a témába vágó EU projekteket a <http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/en/intro.html> címen).

A digitalizálás mellett azonban jó ideje egyre erősödő tendenciaként tapasztalható az **elektronikus kiadás** is. És itt nemcsak az évtizede értelemszerűen

ideértendő CD-ROM-kiadványokra kell gondolnunk, hanem a teljes szöveges elektronikus adatbázisokra, az elektronikus folyóiratokra, a különböző weboldalakon egyre nagyobb tömegben és a legkülönbözőbb színvonalon, témában megjelenő önálló elektronikus kiadványokra is. Nyugat-Európától eltérően azonban Magyarországon nem jött létre az interneten egy markáns, üzleti alapú információsztolgáltató-szféra kereskedelmi adatbázisokkal, elektronikus folyóiratokkal (mint pl. a DIALOG, a SWETS, az Elsevier). Az alkalmanként értékes kulturális, tudományos, oktatási tartalmak nálunk sok esetben eldugott intézményi, tanszéki, esetleg magán weboldalakon jelennek meg.

Az információ, az írott források digitális fogyasztása

Az írott kulturális örökség digitális átalakulása mellett fontos tényező, hogy az információk fogyasztásában is növekvő mértékű ezen elektronikus források használata. Magyarországon a rendszeres internet felhasználók száma felmérések szerint 700-800 ezer fő között lehet: ennek nagy részét még a HUNGARNET Egyesület által képviselt ún. akadémiai szféra és a SULINET hálózatról érkező középiskolai felhasználói kör alkotja. Ez a szám 2002. január elsejétől, a hazai telekommunikáció liberalizációjával jelentősen megnövekedhet. Következésképpen Magyarországon is, amint – statisztikáink szerint – szerte a nagyvilágban egyre többen használják információszerzésre az internetet.

A kulturális örökség digitalizálása és/vagy összegyűjtése

A fentiekből következően írott kulturális örökségünk digitális formára váltása egyre fontosabb és szükségesebb feladat. Különösképpen a kisebb népeknek, nemzeteknek, amelyeknek a nyelve nem valamelyik világnyelv. A kisebb országnagyság és – bár ez nem feltétlenül függ össze – az adott nyelvet használók kisebb száma az internet globális világában azt eredményezi, hogy bizonyos nyelvi szolgáltatások kifejlesztése, üzemeltetése a kis forgalom miatt nem éri meg a piaci szférának, így ez nem működtethető piaci alapon. Tehát ezen országokban többszörös felelősség hárul a közsférára, azon belül is különösképpen a könyvtárakra. A nagy forrásigényű állami digitalizációs projektek mellett azonban lehetséges, sőt szükséges az adott nyelven íródott, illetve nemzeti vonatkozású elektronikus dokumentumok összegyűjtése, szakszerű feldolgozása és szolgáltatása is. Az elektronikus kiadás produktumai – a legkülönbözőbb helyen előforduló, megtalálható számítógépes dokumentumok egy része, főként az on-line dokumentumok halmaza – még nem kerültek intézményileg a könyvtárak figyelmébe. A kötelesempéldány-törvény sok országban szabályozza már a nyomtatott kiadványok könyvtári szférába kerülését, regisztrálását, de az elektronikus dokumentumokra ez még kevés helyen vonatkozik, többnyire óvatos próbálkozások vannak csak. Az internetet intenzíven használók számára azonban ismerős élmény, hogy egy-egy tartalmas, gyakran használt oldal, forrás egyik napról a másikra eltűnik, jó esetben csak egyik gépről a másikra vándorol, rosszabb esetben pedig teljesen elvész. Az 1990-es évek óta egyre több és több írott dokumentum és információforrás csak

elektronikusan, gyakran csak az interneten jelenik meg. A jövő kutatói számára ezek alapvető történelmi források lehetnek, ha ... megőrződnek.

A Magyar Elektronikus Könyvtár létrejötte

A fenti előzmények, alapvetések után rátérnék konkrét kezdeményezésünk, a Magyar Elektronikus Könyvtár (rövidebben a MEK) bemutatására. Ha az indíttatás, a kiindulás magyarázatául a fentiek kellő alapot nyújtanak is, talán még egy ösztönző jelenséget érdemes megemlíteni. A 90-es évek elején a hazai közgyűjtemények egyre nagyobb mértékben kapcsolódtak a nemzetközi számítógépes hálózatokhoz, főként az *Informatikai Infrastruktúra Fejlesztési Program* (IIF) köszönhetően. Ez eleinte az ún. **X.25**-ös, később már az **internet** hálózatot jelentette. A hálózatokkal való korai megismerkedés tapasztalatai közé tartozott, hogy nagy mennyiségű, esetenként értékes kulturális tartalommal bíró szöveges dokumentumra, sőt néhány nagyobb szöveg-archívumra is rábukkantunk. Ezek nagy része azonban főként angol nyelvű volt, és főként az angolszász kultúrkör alapidokumentumai közé tartoztak, mint pl. az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat vagy az amerikai irodalom közismert művei. Ez a jelenség adta a fentiekkel együtt talán a fő indíttatást ahhoz, hogy *a magyar nyelvű és a magyar vonatkozású oktatási, tudományos és kulturális jelentőséggel bíró elektronikus dokumentumokat is összegyűjtjük, rendezzük és nyilvánosan szolgáltassuk.*

MEK - Hungarian Electronic Library - Netscape

File Edit View Go Communicator Help

Back Forward Reload Home Search Netscape Print Security Shop

Bookmarks Location: http://www.mek.if.hu/ What's Related

Országos Széchényi Könyvtár
MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR
HUNGARIAN ELECTRONIC LIBRARY

Üdvözlöm!
 Welcome!

Információs pult
 Help desk

Ruhatár és raktár
 Cloakroom and tool-house

Ajánlott olvasnivaló [+]
 Recommended reading

Virtuális világkönyvtár
 World-wide virtual library

Eredeti MEK gopher
 Original MEK gopher

MEK kiállítások
 MEK exhibitions

Vendégekönyv
 Visitors' book

A MEK munkatársai
 Library staff

Kereshető katalógus [+]
 Searchable catalog

Friss MEK hírek
 MEK project news

Könyvtári falújság
 Library bulletin board

Gyarapodás [+]
 New acquisitions

Virtuális gyarapodás
 New virtual library links

Térhatású VRML MEK
 3D VRML MEK

MIT-HOL tájékoztató szolgálat
 MIT-HOL online reference service

Javaslatok és kérdések
 Suggestions and questions

MEK irattár
 MEK project archives

e-mail: INFO@MEK.OSZK.HU

OLVASÓTEREM
 READING ROOM

TOBB MINT A SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Természettudományok
 Natural sciences, mathematics

Műszaki tudományok, agazatok
 Technology, engineering, etc.

Társadalomtudományok
 Social sciences

Humán területek, kultúra
 Humanities, culture, arts

Kézikönyvek és egyéb
 Reference works and other

A MEK projekt támogatói:
 Supporters of the MEK project

Országos Széchényi Könyvtár

Ez a koncepció, rendszer, szolgáltatástípus kapta 1994-ben a *Magyar Elektronikus Könyvtár* nevet, amely az IIF technikai támogatásával, infrastruktúrájával valósult meg és gyarapodik a mai napig. 1999 őszén az addig könyvtárosok, egyetemi oktatók, kutatók által szervezett, inkább magánkezdemenyezés helyet kapott az *Országos Széchényi Könyvtárban*, ahol azóta önálló osztályként működik. Ugyancsak 1999-ben megalakult a *MEK Egyesület* is számos könyvtár, néhány kiadó és több magánszemély összefogásával, és közhasznú egyesületként a MEK tartalmi gyarapításának kiterjesztését, segítségét célozta meg.

A MEK szolgáltatásai

Az elektronikus könyvtár jelenleg több mint 3800, önállóan feldolgozott, azaz metaadatokkal ellátott digitális dokumentummal rendelkezik, közel 2 Gigabyte nagyságban. Az állomány egy könyvtári katalógushoz hasonlóan kereshető a bibliográfiai adatok alapján (pl. szerző, cím, tárgyszó), továbbá témák szerint böngészhető, valamint teljes szöveggel is kereshető. A dokumentumok túlnyomórésze magyar nyelvű, de a könyvtár fejlesztői törekednek arra, hogy minél több nem magyar nyelvű, de magyar vonatkozású dokumentum is gazdagítsa a könyvtárat. A világnyelvek mellett – noha kis mennyiségben – néhány szlovén, román, finn nyelvű dokumentum is található az állományban.

A dokumentumok mellett különböző cím-gyűjtemények is helyet kaptak a MEK-ben, mint pl. más magyar nyelvű e-szöveggyűjtemények, elektronikus folyóiratok, hazai könyvtárak, levelező listák címei, adatai.

A különböző információforrások mellett az elektronikus könyvtár kezdeményezője volt, jelenleg pedig a technikai hátteret biztosítja egy országos on-line referenz szolgáltatásnak, a MIT-HOL-nak is (<http://mit-hol.oszk.hu>).

MIT-HOL (Magyar Internetes Tájékoztató - Hungarian Online Librarian) Netscape

Back Forward Reload Home Search Netscape Print Security Stop

Bookmarks Location <http://mit-hol.oszk.hu/> What's Related

MIT-HOL?

Magyar Internetes Tájékoztató - Hungarian Online Librarian

<p>Keres valakit? Információt van szüksége? Kérdezi szeretne?</p> <p>Mi szívesen segítünk!</p> <p>Ez itt a magyar könyvtárosok tájékoztató szolgálata. Kattintson a gombra és küldje el a kérdését az űrlap kitöltésével. Igyekezzünk a legrövidebb időn belül válaszolni, segíteni.</p> <p>További információk:</p> <ul style="list-style-type: none"> A szolgáltatás részletes ismertetése Előzetes vasár (plérek, előadások, előzetes) Korábbi kérdések és válaszok Böngészhető és kereshető archívum Gazdátlan válaszok Hibás e-mail cím miatt visszatérő levelek Segíts magadon... Ajánlott információforrások címlistája A valódi könyvtárosok Elk vannak a szolgáltatás mögött? 	<p>N</p> <p>Itt lehet kérdezni! Click here to ask!</p> <p>Utolsó módosítás: Last updated: 2001.09.12</p> <p>Webmaster: MEK EKSZ - OSZK</p>	<p>Are you looking for something? Do you need information? Do you want to ask somebody?</p> <p>We are ready to help!</p> <p>This is an online reference service of Hungarian librarians. Click the button, fill in the form and send your question to us. We will try to answer as soon as possible.</p> <p>More information:</p> <ul style="list-style-type: none"> Detailed description of this service First-time users should read it! Former questions and answers Searchable and browsable archive Harmless answers Bounced replies with wrong addresses Help yourself... Recommended sources, addresses The real librarians Who are the people behind this service?
--	--	--

Document Date

Gyarapítás, gyűjtés

Az elektronikus könyvtár főbb gyarapítási forrásai a következők:

- **Weboldalak, honlapok.**

Az interneten nap mint nap számos értékes forrás kerül fel eldugott, kevésbé látogatott oldalakra. A legnagyobb internetes keresők is a világhálónak csak egy részét tudják indexelni, és ez az arány inkább csökken, mint nő.

- **Könyvkiadók, kutatóintézetek, egyetemi tanszékek.**

Mind több intézmény teszi ingyenesen hozzáférhetővé nyomtatott kiadványainak elektronikus változatait. Sőt a nyomtatott kiadás egyre költségesebbé válása megakadályozza, hogy számos értékes művet papíron adjanak ki, a nyilvánosságra hozatalként szinte egyetlen lehetőség az internetes publikálás marad.

- **Szerzők.**

A szépirodalmi és tudományos publikációk szerzői mind nagyobb számban készítik műveiket számítógépes formában. A MEK számukra arra is reális lehetőséget nyújt, hogy közvetlenül eljuttathassák műveiket egy nagy formájú elektronikus könyvtárba.

- **Önkéntes rögzítők.**

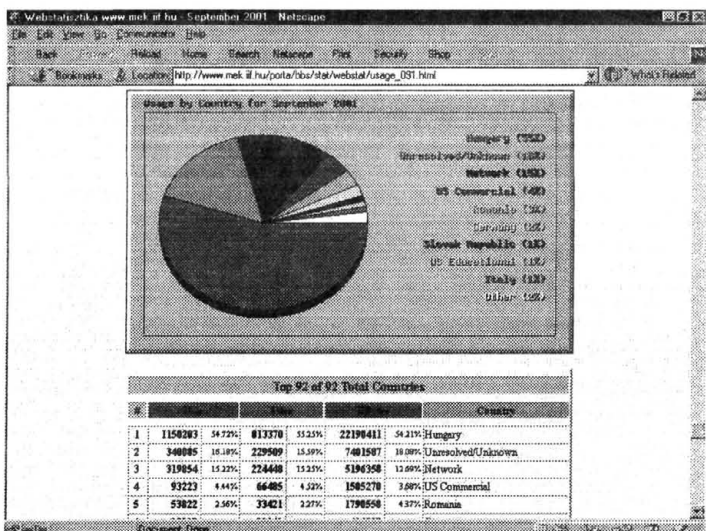
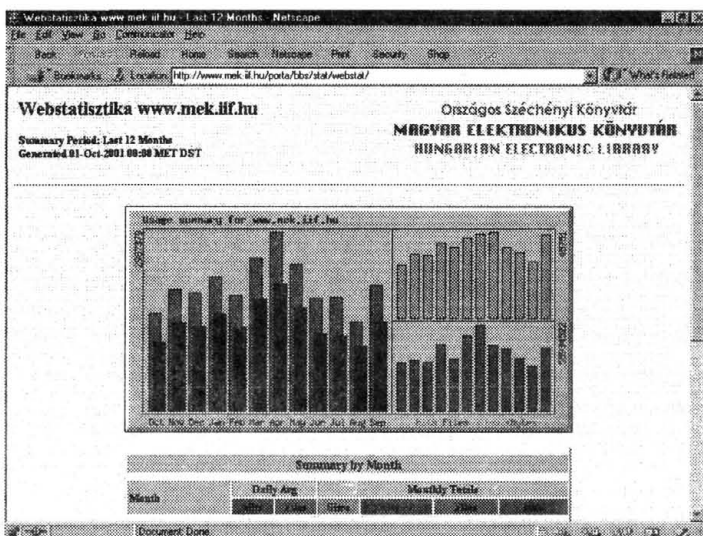
Az internet sok embert képes mozgósítani hasznos, értelmet adó tevékenységekre. A több mint 20 éves amerikai kezdeményezés, a Project Gutenberg nagyrészt önkéntes rögzítők segítségével biztosítja gyarapodását. Sokan digitalizálnak többnyire szépirodalmi műveket a MEK számára is, amelyek – amennyiben jogi akadályok nincsenek vagy elhárulnak – ellenőrzés után a könyvtár állományát gazdagítják.

- **CD-ROM-ok.**

A gyorsan változó, avuló számítástechnikai környezetben a CD-ROM-okra rögzített tartalmak felhasználása, megőrzése nem biztosítható. Ezért van jelentősége annak, hogy ezeket az anyagokat hosszabb távon felhasználható formában megőrizzük, és lehetőség szerint az interneten is elérhetővé tegyük. A MEK egyik forrását ezért a CD-ROM-on megjelent, a gyűjtőkörbe tartozó elektronikus dokumentumok átvétele képezi.

Felhasználás

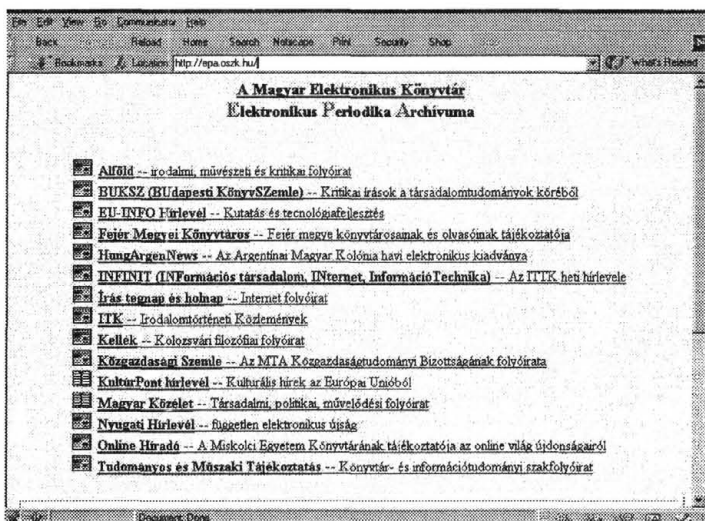
A havi több mint 40 000 felhasználónak csak valamivel több mint fele érkezik megállapíthatóan magyar számítógépekről. A felhasználók egyharmada bizonyíthatóan, évek óta külföldi gépekről éri el a szolgáltatást. A külföldi felhasználók jelentős számára utalnak a Vendégkönyvbe érkező bejegyzések is, amelyek sokszor határon túl élő magyaroktól származnak. Az olvasók között az évtizedek óta külföldön élő kitelepültek mellett más országokban tanuló egyetemisták, ösztöndíjasok, sőt nem magyar anyanyelvű, a magyar kultúra iránt érdeklődő emberek is előfordulnak.

Elektronikus Periodikák Archívuma – EPA

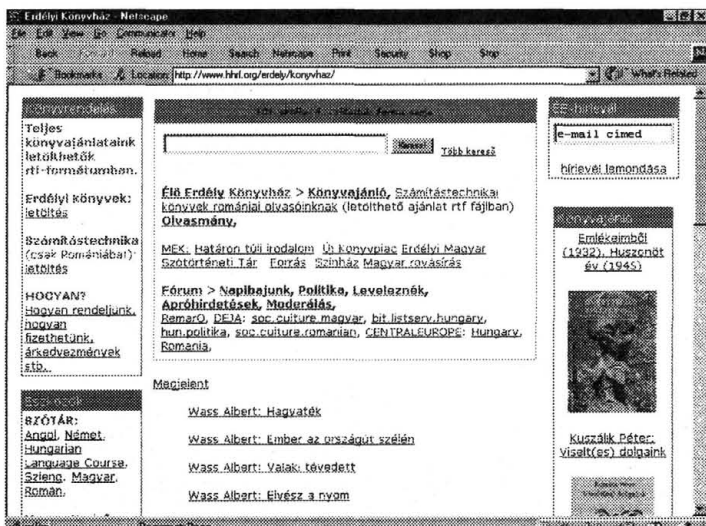
A MEK egyik idei fejlesztése a monografikus dokumentumok mellett a magyar vagy magyar vonatkozású elektronikus folyóiratok archiválása. A MEK címgyűjteménye már több mint 1000 elektronikus, az interneten nyilvánosan elérhető magyar folyóiratról, újságról, egyéb sajtótermékről tud, amelyek között tudományos szaklapok, hírlevelek, nyomtatott változattal bíró és csak interneten megtalálható periodikák egyaránt vannak. Ezek a hálózaton szerkesztet, feldolgozatlanul találhatóak, egységes keresés és –eddig– biztos megőrzés nélkül. Az induló projekt külön hang-

súlyt fektet a határon túli magyar folyóiratokra, amelyeket a külföldön élő magyarok készítenek, többnyire most már szinte csak az interneten.

Határon túli magyar e-könyvtárak

Idén tavasszal a MEK Egyesület együttműködési megállapodást kötött két vajdasági civil szervezettel azzal a célkitűzéssel, hogy együttműködjenek a határon túli magyar szép- és szakirodalom elektronikus formában való összegyűjtésében és szolgáltatásában. Az együttműködés kiterjesztése folyamatban van más határon túli szervezetek bevonásával Erdély, Szlovákia, Szlovénia, Kárpátalja vonatkozásában is.

A MEK fennállásának hét éve alatt több százezer on-line módon érkező olvasót szolgált ki, és számos elismerő levelet kapott mind Magyarországról, mind határainkon túlról. Ez és az ehhez hasonló szolgáltatások biztosítják, biztosíthatják kulturális örökségünk megőrzését és az internet által lehetővé tett globalitás keretében ezek hozzáférését a magyar nyelvű irodalom, a magyar kultúra és tudomány iránt érdeklődő emberek számára akár a legeludogottabb faluban vagy a legtávolabbi országban. Másrészt, bővítve a nem magyar nyelvű, de magyar vonatkozású dokumentumok körét, mind szélesebb körben népszerűsíthetnénk a kultúránkat a magyarul nem tudók között is.

MEK honlap:

<http://mek.iif.hu>

<http://mek.oszk.hu>

Nyelvtudomány polc

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/index.html>

Moldován István, OSZK

moldovan@oszk.hu

(Elhangzott a „Kulturális innováció és információkeresés: A finnugor örökség digitalizálása és automatizált tartalmi feltárása” című konferencián, az Országos Széchényi Könyvtárban 2001. szeptember 14-én.)

A történeti stúdiumok „megújult” szerepe a könyvtárosképzésben

Írásom inkább problémafelvetés, ötlettár, „védőbeszéd”, mely rengeteg kérdőjellel terhes. Egy olyan könyvtárosképzés ideáját mutatja be, amely felvállalja a könyvtárosság *erős európai tradícióit*, s e tradíció nyomvonalán továbbhaladva elsődleges feladataként a *kultúra- és értékközvetítést* jelöli meg, szemben a különböző kommunikációs stratégiák oktatását a képzés középpontjába helyező amerikai modellel. Előbbi feltételez egy jól megalapozott történeti műveltséget is.

Elegendő-e a könyvtárosnak különböző kommunikációs stratégiák és technikák készségek elsajátítása ahhoz, hogy kultúráközvetítő funkcióját továbbra is ellássa? *A Hogyan és mivel közvetítünk* kérdést meg kell előznie a *Mit közvetítünk* kérdésnek.

Lehet-e az olvasók és a kutatók partnere a könyvtáros történeti műveltség nélkül? Sőt tovább megyek: kutatókönyvtáros lehet-e?

Történetfilozófiai megközelítés

Ahhoz, hogy a konkrét, a képzésben megjelenő történeti stúdiumok szerepét árnyaltan és felelősen felmérjük, meg kell vizsgálni, hogyan is állunk ma a könyvnyomtatás kultúrájától örökölt történeti tudattal az információ korának hajnalán.

A mai történetfilozófia e tárgykorrel foglalkozó kutatóinak központi kérdése az, hogy az új információs technológiák milyen mértékben módosítják „múlttudatunkat”. (A Magyar Filozófiai Társaság '90-es évek elején rendezett konferenciája *Informatika történetfilozófiai szempontból* címmel árnyalt megközelítési skálán járta körül e témát.¹)

Kb. egy évtizede az európai és a magyar történetfilozófiai diskurzusok egy jelentős része arról szólt, hogy vajon az információ korának világa nem veszíti-e el minden rejtélyét. Dieter Mersch szerint a veszteség ott válik radikálissá, ahol még az elveszítettek emlékezetete is elvesz, s az egykori érték jelentése sem érhető.²

„Új intellektuális társadalmi szerződés”

Tehát újra meg kell határozni azt a műveltséganyagot, amelyre az új évezred „tudásgazdálkodóinak” szüksége lesz ahhoz, hogy ne váljanak „rövidlátó”, történetitudat-hiányos aktuálbutikosokká, bűvészinasokká. Friss metaforákkal kell újrafogalmaznunk kulturális hagyományaink mibenlétét.³

Ulrich Raulff, a Frankfurter Allgemeine Zeitung kulturális rovatvezetője egy „új intellektuális társadalmi szerződés” megalkotását sürgeti.⁴

Nyíri J. Kristóf filozófus szerint „A feladatot csak olyan réteg láthatja el, mely információtechnikai s ugyanakkor történeti–klasszikus műveltséggel is bír: új műveltségi elit, mely a könyvek világában való otthonos tájékozódását(...) a komputerkorszakban is megőrzi.”⁵

Fentiek alapján tehát nem lehet vita tárgya, hogy az információtechnika kezelésének össze kell kapcsolódnia „a kulturális örökség értő átvételével”.⁶

Történeti tantárgyblokkok

Fő kérdésünk: hogyan jelenjen meg a fent felvázolt tartalom a képzés történeti és egyéb stúdiumain belül? A hagyományos „írás–könyv–könyvtár–sajtótörténet–médiatörténet” tantárgyblokk – tapasztalataim szerint – már az alapképzésben is kiegészítésre szorul egy távlatosabb történeti szemlélet kialakítását támogató tantárgyblokkal:

Művelődéstörténet–olvasástörténet. A könyv és az olvasás történetének oktatása közben fel kell fedeztetni a hallgatókkal az elfelejtett gesztusokat, az eltűnt szokásokat. Ne csak az egykori gyakorlat távoli idegenségét tárják fel, mint egy panoptikumot, hanem „azoknak a szövegeknek az eredeti, sajátos státusát is, amelyeket egy bizonyosfajta olvasásra szántak, s ez az olvasás nem egyezik meg a mai olvasókéval.”

Az eddigi kvantitatív jellegű – pozitivista, adatgyűjtő szemléletű – könyvtörténetek által képviselt gyakorlattal szemben, amely többnyire csak a megjelent könyvek példányszámával foglalkozott – mintha egy könyv léte már önmagában feltételezné annak olvasását is – az oktatás során is hangsúlyoznunk kell, hogy „nincsen szöveg ama hordozó nélkül, amely olvasásra alkalmassá teszi, sem pedig ama körülmények nélkül, amelyek közepette olvassák azt”.⁷

Tudománytörténet – technikatörténet. E tantárgycsoport hozzájárulna, hogy az írásos kultúra fejlődése elhelyezhető legyen a tudományok fejlődési tendenciái között.

Filozófia – eszmetörténet. A hagyományos filozófiatörténet mellett a könyvtár szakosok ismerjék meg a szakmájukat érintő, az írásos formák, hordozók és a gondolkodási struktúrák összefüggéseire vonatkozó megközelítéseket, különös tekintettel az új információs technológiák történeti tudatunkra, ill. fogalmi gondolkodásunkra gyakorolt hatásának történetfilozófiai megközelítésére.⁸

Emellett fontos a meghatározó európai szellemi áramlatok megismerése is, pl. a reformáció vagy ellenreformáció szellemi mozgalmainak, gondolatrendszerének ismerete nélkül nehezen érthetők e korszakok nyomdászatának fejleményei.⁹

Saját tanítási gyakorlatom során sokat kísérleteztem, vajon hogyan lehetne motiválttá, érdeklődőbbé tenni a hallgatókat a történeti tárgyak iránt? Hogyan poroljuk le a régi könyvespolcokat mai diákjaink számára? A könyv- és könyvtártörténet minden korszakának tanításánál rá kell világítani arra a körülményre, hogy az írásos kultúra változásai hogyan alakítják át az érzékelést, a fogalmi gondolkodást, az ismeretek befogadásának módszereit, mélységeit.

A fenti tárgyak korszerűbb szemléletű oktatásához immár kiváló alapirodalom is rendelkezésre áll, a Balassi kiadó által megjelentetett *Az olvasás kultúrtörténete*

a nyugati világban c. könyv, melynek megközelítési szempontjai kiválóan szolgálják a fent említett célokat.

A könyv bevezetője szerint a kötetben szereplő történészek arra vállalkoztak, hogy rekonstruálják azon olvasásmódokat, amelyek a nyugati társadalmakat az antikvitás óta jellemezték.

„Az olvasás és az olvasók nagy távlatban szemlélt története tehát egyszersmind a szövegek használati módjainak, megértésének és befogadásának története is kell legyen.”¹⁰ (Így válik hangsúlyossá pl., hogy csak a könyvnyomtatás korszaka tudta megteremteni „megbízható–azonos textusaival” az egységes tudomány, a kritikai tudás és a modern történeti tudat keretét.)¹¹

„Egy ilyenfajta történetírásnak úgy kell kezelnie a szöveg világát, mint tárgyak, formák, rítusok világát.” – zárja bevezető gondolatait a szerzőpáros.¹²

E szövegek megőrzése és feltárása – tehát a könyvtár alapvető feladatai – ugyanilyen formákból és rítusokból állnak, melyek időben változnak. A történeti stúdiók oktatása a könyvtárosképzésben épp e rítusok és formák időbeli alakulását kellene, hogy tudatosítsa a könyvtárosjelöltekben, valamint azt, hogy a könyvtáros nem pusztán információkat, hanem értékeket is őriz és közvetít. Csak e pontos, az eddigieknél markánsabb önmeghatározás után fogja tudni e szakma legitimálni és elismertetni magát a tudományos világban. Már a képzés során hangsúlyozni kell, hogy a könyvtár elsősorban történeti, esztétikai és tudományos értékeket közvetít, mégpedig a minél teljesebb és megbízhatóbb feltárás által. Ehhez képest csak a **nemzeti tudományok** területén nagy hiányok tapasztalhatók a bibliográfiai lefedettség tekintetében. Erre is fel kell vértézni a következő könyvtárosnemzedéket.

A főiskolai képzés során azt is figyelembe kell venni, hogy ide elsősorban nem az a hallgatói réteg jelentkezik, melyet elméleti stúdiókkal agyon lehet terhelni. Itt a történeti alapok sok esetben nagyon hiányosak, ezért sokkal több szemléltetésre van szükség a történeti tárgyak „érdekessé” tétele érdekében. (Esetenként a tárgyhoz kapcsolódó olvasmányosabb feldolgozásokat is érdemes ajánlani: pl. a kolostori könyvkultúra szerzetesi csendjét U. Eco művei sikeresen feloldhatják.)

A könyvtörténet friss szemléletű tanításához jó szolgálatot tesznek régi kódexjeink (pl. a Képes Krónika) hypertextes multimédia CD-ROM-feldolgozásai is. (Egy projektor segítségével rugalmasan és látványosan megoldható pl. a kódex részeinek bemutatása egy nagyobb csoport számára is, hiszen az oktatás során nincsen rá mód, hogy leghíresebb kódexjeink reprint kiadásait kézbeadjuk.)

Az utóbbi évtizedek technológiai és szemléletbeli változásai e tárgyaknál folyamatosan módosítják az ismeretanyagok arányait: valószínűleg nagyobb léptékekben kell tanítanunk a régi könyvnyomtatási stb. technikákra vonatkozó ismereteket: alapképzésben, főként a gyakorlatorientáltabb főiskolai képzésben már nem kell oly hosszasan elidőzni a régi nyomdai sajtó felépítésének részletező ismertetésénél, vagy annál, hogy melyik nyomdász melyik betűkészletének mely betűit melyik nyomdásznak adta kölcsön s visszakarta-e azt vagy sem. E rejtélyek bogoztatására lehetőséget adnak a speciálkollégiumok, a TDK-k és a PhD-képzés is.

Ugyanehhez a problémakörhöz sorolható az **egyszakosság–kétszakosság** kérdése a könyvtár szakosok esetében. Véleményem szerint a könyvtár szaknál, de bármilyen más szaknál is csak nyereségként fogható fel a másik szak megléte. Egy közvetítő szakmánál – s a könyvtárosság ilyen – többszörösen is fontos a másik szak, hiszen itt megint a *Mit közvetít a könyvtáros* kérdéshez jutottunk. Azt

tudja hatékonyan közvetíteni, amit alaposan ismer. Akinek van egy másik szakja, máris elsajátít egy történeti szemléletet. A „másik szak” adja a „közvetítendő” tudásanyag, műveltséganyag alapját. (Elmélyül egy tudományterület fogalmi rendszerében, az adott tudományág történetével is tisztában van.)

Az egy-egy félévig tanult közismereti tárgyak nem pótolják az egy másik szakon elsajátított, alaposabb ismereteket. Az új „kreditrendszer” szerint amúgy is nagyon kevés óra jut a közismereti, „általános értelmiségképző” tárgyakra. Például egy helyismereti gyűjteményben szinte nélkülözhetetlen a klasszikus történelem – vagy magyar – könyvtár, a zenei gyűjteményekben az ének-zene – könyvtár, az idegennyelvű gyűjteményekben az idegennyelv – könyvtár stb. szakpár. (Utóbbi példák már a kétszakossággal összefüggő, sikeresebb elhelyezkedési lehetőségek problémakörét is érintik.)

Az egyes tantárgyblokkok divatokhoz igazodó túlmisztifikálása is aránytévészteshez vezethet: ha szakunkon a **felhasználói informatika** és a véleményem szerint bár hangzatos, de kicsit túldimenzionált szerephez jutó különböző **kommunikációs stratégiák** oktatása nem párosul jól megalapozott **történeti műveltséggel**, akkor a könyvtárosság könnyen öncélú zsonglőrködéssé válhat, hiszen csak a múlt ismerete, a jelenségek közötti mélyebb összefüggések felismerése teszi lehetővé a jelenkori fejlemények távlatosabb elemzését, értelmezését. A múlt fényében vagy árnyékában jobban láthatóvá válnak a jövő útjai is.

Képzőhely és kutatóbázis

Ha a **képzőhelyeket** egyben **kutatóbázisként** fogjuk fel, még hangsúlyosabbá válik a történeti tárgyak szerepe, hiszen ismeretanyaguk nélkülözhetetlen pl.:

- a könyv-, könyvtár- és sajtótörténet eddig feldolgozatlan korszakainak áttekintéséhez, feltáráshoz. (Részben feldolgozatlan pl. a magyar könyvtártörténet 1945-től a rendszerváltásig tartó korszaka vagy a magyar sajtótörténet a múlt századfordulóig visszamenően, nem is szólva a korrigálásra szoruló áttekintésekről.);
- a hiányzó, félbeszakadt vagy korrigálandó történeti alaphibliográfiák elkészítéséhez.

A **képzőhelyek** e feldolgozatlan anyagok speciálkollégium, TDK- vagy PhD-képzés keretében történő feltárássának **műhelyévé** és e történeti anyagok vagy bibliográfiák új információhordozókon (pl. CD-ROM-on) való feldolgozásával „**multimédia**” és **bibliográfiái adatbázis-készítő műhelyekké** válhatnak.

Ideális állapot lenne, ha mindez ráadásul a különböző **képzőhelyek** összehangolt munkájával történhetne. (Pl. a régi **egyházi iskolai könyvtárak** anyagainak, vagy kisebb **középnemesi gyűjtemények** anyagainak feltárássával.)

Elgondolkodtató például – hogy csak saját dél- és nyugatdunántúli szűkebb hazámnál maradjak –, hogy máig feldolgozatlan pl. a több ezer kötetre becsült – a csurgói református gimnáziumba került – Sárközy István-gyűjtemény, sőt még egy olyan egyedülálló gyűjteményről sem készült komoly monográfia, mint a keszthei Festetics-gyűjtemény. Ez a munka mind-mind a következő generációra vár.

A fenti jelenségek hangsúlyozzák a **vidéki képzőhelyek** szerepét, felelősségét is. Természetesen az ilyen gyűjtemények igényes feldolgozásának újabb korlátját

jelenti – többek között – a paleográfiai ismeret vagy a latintudás kérdése. Utóbbi felveti a latin nyelv különböző képzési szinteken való oktatása mértékének problémáját. Ha legalább a dokumentumleírás szintjén, vagyis egy latin nyelvű mű katalóguscédulájának értelmezése szintjén sem tud a hallgató latinul, ez a tény megakadályozza, hogy a fenti gyűjteményekkel bármit is kezdjen.

Az új technológia és a régi könyves kultúra találkozása

A képzés során, bármilyen tárgyról legyen szó, hangsúlyoznunk kell: új eszközök és új lehetőségeket kaptunk több ezer éve fennálló, lényegében változatlan alapfeladatunk ellátásához. A könyvkultúra korszakának és a komputerkorszaknak ugyanazt a kultúrmissziót kell teljesítenie, legfeljebb a rögzíthetőség és módosíthatóság feltételei változtak meg. A ma zajló átalakulásokat nem érdemes oly rövidlátóan szemlélni, hogy a „könyvesek” oldalán volt, van és marad az érték, a komputer lehetőségei pedig csak pallérozatlanságot eredményeznek. Az új eszköz segítségével ma már lehetséges a **változtathatóság** ott, ahol korábban csak **rögzítettség** volt (pl. hagyományos könyv–digitális könyv, papíralapú bibliográfia–bibliográfiai adatbázis), ugyanakkor rögzíteni lehet, ami korábban múlandó volt (analóg hangfelvétel, színházi előadás stb.).

Az új formák térhódításával ugyanakkor még a fiatalabb generáció is egyre jobban kezdi értékelni az állandóságot, kiszámíthatóságot, a **bibliocentrikusság**-hoz kapcsolható pszichikai tulajdonságokat: a figyelem teljességét; az elme szemlélődő jelenlétét; az evilági nyomástól való távolságot, amely szétszórja és fragmentálja az emberi tapasztalatot; s általában a hagyományos írásbeli elmét, mint a könyv eredményét.¹³

A képzés során rá kell mutatni, hogy *az új formák megfiatalítják a régieket*, meghosszabbítják közösségi létük hasznos időszakát, nem pedig véget vetnek neki.¹⁴ (pl. a régi könyvek, sajtótermékek és levéltári anyagok esetében a digitalizálás a hosszútávú hozzáférhetőség egyetlen biztosítéka lehet.) De ugyanakkor azt is jelezni kell, hogy a különböző dokumentumformák más-más közösségi teret teremtenek. Az új technológiák feloldhatnak például a könyvhöz kötődő rossz beidegződéseket is, pl. a jó értelemben vett bibliofília kóros vadhajtásait, melyek inkább bizonyos könyvek elrejtéséhez, nem pedig azok tartalmának közvetítéséhez kötődtek.

Summa summarum: a könyv-, könyvtár- és sajtótörténeti kutatás – Torzsay Tamás tanár úr szóhasználatával élve – továbbra sem kizárólag „bogaras öregurak foglalatossága”, hanem a magamfajta fiatalabb generáció is szívesen foglalkozik vele, ha már a könyvtáros-alapképzésben, a kapcsolódó stúdiumok során kellően motiválttá válik.

Magam is azt a történeti érdeklődésű fiatalabb generációt szeretném reprezentálni, mely történeti érdeklődését igyekszik összekapcsolni és megtámogatni az új technológiák ismeretével, amilyen pl. digitalizálás, régi könyvek számítógépes feldolgozása stb.

A mai képzőhelyek számára nagy felelősség és kihívás kinevelni azt az új informatikus-könyvtáros-bibliográfus generációt, amely megfelelő **szelektálóké-**

pesszeggel és módszertani felkészültséggel készíti majd el a hiányzó bibliográfiai adatbázisokat s hozzá a hatékony–rugalmas keresőrendszereket, amelyek kivívják – nem utolsósorban – a kutatók elismerését is.

N. Mandl Erika

(A tanulmány előadásváltozata elhangzott az MKE 33. Vándorgyűlésén.)

JEGYZETEK

- 1 *Informatika történetfilozófiai szempontból*, szerk. Nyíri J. Kristóf Bp.: Magyar Filozófiai Társaság, 1990.
- 2 Dieter Mersch: *Digitalitás és nem diszkurzív gondolkodás*. In: *Informatika történetfilozófiai szempontból...* 118–138. p.
- 3 Michael Heim: *Az elme klasszikus modellje és a könyv*. In: *Szóbeliség és írásbeliség*. Szerk. Nyíri J. Kristóf Bp.: Áron kiadó, 1999. 233. p.
- 4 Ulrich Raulff: *Közművelődési könyvtárak egy új Európáért* (konferenciaanyag – Francia Intézet 1997. szeptember). In: *3K* 1997. 12. sz. 5. p.
- 5 Nyíri J. Kristóf: *Történeti tudat az információ korában*. In: *Informatika történetfilozófiai szempontból* 103. p.
- 6 Uo.
- 7 *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Szerk. Guglielmo Cavallo–Roger Chartier. Bp.: Balassi, 2000. 11. p.
- 8 A magyar filozófusok közül jelenleg Nyíri J. Kristóf e terület legmélyebb ismerője, a tárgykör tanításához ajánlott a *Szóbeliség és írásbeliség* c. általa szerkesztett tanulmánygyűjtemény.
- 9 Vö. JATE – Régi könyves szak tanterve
- 10 *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. 11. p.
- 11 Nyíri J. Kristóf *i.m.* 91. p.
- 12 *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban...* 11. p.
- 13 Vö. Michael Heim: *i. m.* 242–243. p.
- 14 Vö. J. S. Brown–Paul Duguid: *A dokumentumok társas élete* In: *Replika* 1997. március 177–194. p.